

Adam Smiths System.

Af Buckles: History of civilisation in England. (Undersøgelse af den skotske Videnskab i det 18. Aarhundrede.)

Ved I. G.

Et stort Forsøg paa at studere Menneskenes Handlinger videnskabeligt og paa at opstille almindelige Principer for deres Handlemaade uden overnaturlige Ideers Mellekomst blev gjort af Adam Smith, som 1759 offentliggjorde sin «Theory of Moral Sentiments» og 1776 sin «Wealth of Nations». For at forstaa denne uden Sammenligning største af alle skotske Tænkeres Filosofi, maa man betragte begge Værker i Sammenhæng og som en Enhed, da de i Virkeligheden ere to Dele af en og samme Gjenstand. I «Moral Sentiments» undersøger han den sympathetiske Side af den menneskelige Natur; i «Wealth of Nations» undersøger han den egoistiske Side. Og da vi Alle baade have Samfølelse og egoistisk Følelse, da vi med andre Ord Alle baade rette vore Blikke udefter og indefter, og da denne Inddeling er en oprindelig og udtømmende Bestemmelse af Bevæggrundene til vore Handlinger, er det indlysende, at hvis Adam Smith fuldstændig havde udført sin omfattende Plan, vilde han med ét Slag have hævet Studiet af den menneskelige Natur til en Videnskab og ikke ladet Andet tilbage for kommende

Undersøgere end at bestemme Drivfjedrene til de mindre betydende Anliggender, som alle vilde kunne finde Plads i dette almindelige Skema og blive bedømte i Forhold til det. Under sit Forsøg paa at gennemføre denne uhyre Plan og gjenemploje den umaadelige Mark, som han saa ligge for sig, bemærkede han snart, at en induktiv Undersøgelse var umulig, fordi det vilde kræve mange Menne-skealderes Arbejde blot at samle det Materiale, ud fra hvilket Principerne skulde drages. Bevæget af denne Tanke og sandsynligvis endnu mere af den Maade at ræ-sonnere paa, som var den herskende blandt hans Om-givelser, besluttede han at anvende den deduktive Methode i Stedet for den induktive, men da han søgte efter de For-udsætninger, fra hvilke han skulde gaa ud, og paa hvilke hans Bygning skulde opføres, fandt han paa et mærke-ligt Kunstgreb, som er fuldkommen forsvarligt, og som han havde en utvivlsom Ret til at bruge, skjønt der for at gøre det anvendeligt fordres en saa udsøgt Takt og saamegen Udrensning, at overordenlig faa Forfattere med Virkning have benyttet det i sociale Spørgsmaal enten før eller siden.

Den Fremgangsmaade, jeg hentyder til, er den, at naar man ikke kan^a anvende den induktive Methode paa et Emne enten paa Grund af det Umulige i at anstille Forsøg eller paa Grund af dets udviklede Natur eller paa Grund af, at det er omgivet af en umaadelig Mængde vildledende Enkeltheder, maa man i alle saadanne Til-fælde foretage en tilsyneladende Adskillelse af uadskille-lige Fakta og ræsonnere paa Grundlag af en Række For-udsætninger, som ikke have nogen virkelig og selvstændig Tilværelse, og som ikke findes andetsteds end i Under-søgerens Tanke. Et Resultat, man er kommet til ad

denne Vej, kan ikke være fuldkommen rigtigt, men hvis man har ræsonneret skarpt, vil det være ligesaa rigtigt som Forudsætningerne, fra hvilke man gik ud. For at gjøre det aldeles rigtigt maa man sammenligne det med andre Resultater, som man har naaet ad lignende Vej, idet man er gaaet ud fra det samme Emne. Disse adskilte Slutninger maa fremdeles forenes til et eneste System, saaledes at, naar hver enkelt Slutning kun indeholder en ufuldstændig Sandhed, skal Konklusionen, naar man forener dem, indeholde den fuldstændige Sandhed.

Til Grund for en saadan hypothetisk Bevisførelse ligger tydeligt nok en bevidst Tilsidesættelse af Kjendsgjæringer, men Kunstgrebet er nødvendigt, fordi Kjendsgjæringerne uden denne Tilsidesættelse ikke vilde være til at haandtere. Hver Bevisgrund fører til en Slutning, som nærmer sig til Sandheden, og naar Forudsætningerne ere saa omfattende, at de saa nær som muligt udtømme de Kjendsgjæringer, til hvilke de referere sig, vil Slutningen være Sandheden saa nær, at den faar den største Betydning, ogsaa før den er sammenstillet med andre Slutninger, som ere uddragne af den samme Undersøgelsesgren.

Geometrien [frembyder det tydeligste Exempel paa dette logiske Kunstgreb. Dens]Formaal er at opstille almindelige Love for Rummet $\varnothing$: at opstille de nødvendige og almengyldige Forhold mellem dets forskjellige Dele. Da Rummet imidlertid ikke vilde have Dele, naar det ikke blev delt, er Geometrien nødt til at foretage en saadan Deling, og den tager den simplest mulige Form for en saadan: en Deling i Linier. Men en Linie, betragtet som Gjenstand $\varnothing$: som den findes i den virkelige Verden, maa overalt have to Egenskaber: Længde og Brede. Hvor

ringe de end kunne være, saa har dog enhver Linie dem begge. Men hvis Mathematikeren tog Hensyn til dem begge, vilde han staa ligeoverfor et Problem, der var altfor indviklet for den menneskelige Forstands Hjælpekilder, til at de kunde manøvrere med det, i ethvert Tilfælde paa vore Kundskabers nuværende Standpunkt. Derfor er han saa fornuftig at benytte sig af det videnskabelige Kunstgreb at stryge den ene af disse Egenskaber og sige, at en Linie har Længde, men ikke Brede. Han véd, at denne Paastand er urigtig, men ogsaa, at den er nødvendig, idet man Intet kan bevise, naar man nægter den. Hvis man holder paa, at han skal optage Bredden blandt sine Forudsætninger, kan han ikke gaa videre, og Geometriens hele Bygning falder til Jorden. Da imidlertid den tyndeste Linies Brede er saa ringe, at den er umulig at maale undtagen ved Hjælp af et Instrument under Mikroskop, følger deraf, at den Paastand, at der kan gives Linier uden Brede, er saa nær ved at være sand, at vore Sanser, naar de ikke faa kunstig Hjælp, ikke kunne opdage Fejlen. Tidligere, før Opfindelsen af Mikrometeret i det 17 Aarhundrede, var det aldeles umuligt at opdage den. Som Følge heraf nærme Geometriens Slutninger sig saa nær til Sandheden, at vi ere berettigede til at tage dem for sande. Kløften er for lille til at bemærkes, men at der er en Kløft, forekommer mig dog ganske vist. Det synes at være vist, at naar Noget er stukket tilside i Præmisserne, maa der mangle Noget i Konklusionen. I alle saadanne Tilfælde er Undersøgelsens Omraade ikke bleven fuldstændig dækket, og naar en Del af de forudgaaende Fakta er bleven undertrykket, antager jeg, at det maa indrømmes, at man ikke kan naa den fuldstændige

Sandhed, og at intet geometrisk Problem til Dato er blevet udtømmende løst.

De overvældende Triumfer, man har fejret i denne Gren af Mathematiken, vise, hvilket mægtigt Redskab denne Maade at udvikle paa er, som fremkommer ved en kunstig Adskillelse af Kjendsgjerninger, der i sig selv ere uadskillelige. Saa lidt blev imidlertid Principet for denne Methode forstaaet, at da den politiske Økonomi i Slutningen af det 18 Aarhundrede antog en videnskabelig Form, bebrejdede Mange, der ellers vare meget vel oplyste, dens Dyrkere deres Haardhjertethed, idet de, der gjorde denne Indvending, ikke vare i Stand til at se, at Videnskaben slet ikke kunde opstilles, hvis det var nødvendigt at tage hele Rækken af ædelmodige og velvillige Følelser med ind i den. Økonomen vil opdage Lovene for Formuen, der ere altfor udviklede til at studeres under alle Synspunkter. Derfor vælger han et af disse Synspunkter og opstiller Lovene, som de ville lægge sig for Dagen under Synspunktet af den menneskelige Naturs Selvinteresse. Og han har Ret til at gjøre saaledes, af den gode Grund, at Menneskene, naar de ville erhverve Formue, tage mere Hensyn til deres egen Fordel end til Andres. Derfor stryger han ligesom Mathematikeren den ene Del af sine Præmisses for med større Lethed at kunne beherske den tiloversblevne. Men vi maa stadig erindre, at den politiske Økonomi, skjønt den er en dybsindig og smuk Videnskab, kun omhandler én Side af Livet og er grundet paa en Tilsidesættelse af nogle af de Kjendsgjerninger, som alle store Samfund i rigt Maal frembyde. Den tilsidesætter eller, hvad der kommer ud paa Et, ignorerer mange dybe og højsindede Følelser, som vi kun vare daarligt tjente med at miste. Vi kunne derfor ikke

indrømme dens Slutninger nogen Ret til at gaa forud for alle andre. Vi maa modtage dem i Videnskaben, men støde dem tilbage i Praxis. Økonomen siger, naar han holder sig indenfor sine egne Grænser, med fuld Føje, at det baade er dumt og uheldigt, at en Regering paa-tager sig at skaffe den arbejdende Klasse Arbejde. Denne Paastand kan han som Økonom bevise, men uagtet dens videnskabelige Sandhed kan det være praktisk rigtigt, at en Regering gjør det stik Modsatte. Det kan være rigtigt af en Regering at skaffe Erhverv, naar Folket er saa uvidende, at det fordrer det, og samtidig har Magt til at styrte Landet i en anarkisk Tilstand, naar dets Forlangende bliver afslaaet. Her medtager nemlig Politikerens i sin Betragtning alle de Forudsætninger, af hvilke Økonomen kun har taget en Del. Paa samme Maade er det — fra den økonomiske Videnskabs Standpunkt — urigtigt, naar Nogen vil understøtte den Fattige, idet Intet er mere sikkert end, at det at ophjælpe Fattigdommen forøger den, idet det opmuntrer til Mangel paa Forudseenhed. Men tiltrods derfor vil det modsatte Princip: Sympathien komme med i Betragtning og vil paa Nogles Tanker virke med en saadan Styrke, at det gjør det tilraadeligt for den, der har denne Følelse, at give Almisse, fordi den Vold, han maa gjøre paa sin Natur, naar han afholder sig fra at give den, kan virke mere uheldigt paa ham, end hans Kjærlighedshandling vil virke paa Samfundets almindelige Interesser.

Naar jeg har søgt at klare det almindelige Spørgsmaal om den videnskabelige Bevisførelses Natur, har jeg kun gjort det i den mere specielle Hensigt at belyse Adam Smiths System og at forklare den Methode, som denne højst dybsindige og originale Tænker har benyttet

sig af. Vi skulle nu se, hvor fuldstændig deduktiv hans Fremgangsmaade var, og hvilken særegen Slags Deduktioner han brugte. I sine to store Værker statuerer han først visse Ideer, og derfra gaar han saa ud til Kjendsgjærningerne i den ydre Verden. Og i hvert enkelt Værk ræsonnerer han kun ud fra en Del af sine Præmisses, idet han tilføjer den anden Del i det andet Værk. Ingen er udelukkende egoistisk, og Ingen er udelukkende sympathetisk, men Adam Smith adskiller i sin Tænkning Egenskaber, som i Virkeligheden ikke ere til at adskille. I sin «Moral Sentiments» henfører han vore Handlinger til Sympathien; i sin «Wealth of Nations» til Selvinteressen. En kort Betragtning af disse to Værker vil vise denne Grundforskjel og vil sætte os i Stand til at se, at det ene supplerer det andet, saa at man for at forstaa det ene nødvendigvis maa studere dem begge.

I «Theory of Moral Sentiments» nedlægger Adam Smith det ene store Princip, fra hvilket han gaar ud, og som alle andre ere underordnede. Dette Princip er, at de Regler, vi foreskrive os, og som bestemme vor Handlemaade, ere vi kun komne til ved at iagttage Andres Maade at handle paa. Vi bedømme os selv, fordi vi først have bedømt dem. Vi have faaet vore Begreber udenfra og ikke indenfra. Hvis vi derfor levede ganske ene, kunde vi ikke have Idé om, hvad der var fortjenstfuldt og hvad ikke, og det vilde være os umuligt at danne os en Mening om, hvorvidt vore Følelser vare rigtige eller urigtige. For at erhverve os denne Kundskab, maa vi se til Siden. Men da vi imidlertid ikke have nogen direkte Erfaring om, hvad andre Personer virkelig føle, kunne vi kun faa Underretning derom ved at slutte, hvad vi vilde føle, dersom vi vare i deres Sted. Derfor skifte alle Mennesker

stadig i Fantasien Plads med andre; og skjønt Forandringen er uvirkelig og kun varer et Øjeblik, er den dog Grundvolden for den store og almindelige Drivfjeder, som kaldes Sympathien.

Ved at gaa ud fra disse Forudsætninger kan man forklare et stort Antal sociale Fænomener. Vi sympathisere af Naturen mere med Glæde end med Sorg. Deraf kommer vor Beundring af lykkelige og heldige Folk, som er fuldstændig uafhængig af, om vi vente nogen Velgjer-ning af dem, og derfra hidrører Existensen af forskjellig Rang og sociale Udmærkelsestegn, som alle udspringe fra samme Kilde. Heraf kommer ogsaa Loyalitetsfølelsen, som er en Følge ikke af Fornuft eller Frygt eller af Sansen for det offenlig Sømmelige, men snarere af Sympathi med dem, som staa over os, som avler en usædvanlig Følelse endog for deres almindelige Bekymringer. Vane og Mode spille en stor Rolle i Verden, men ogsaa de skylde fuldstændig Sympathien deres Oprindelse, og det Samme gjøre de forskjellige filosofiske Systemer, som have blomstret til forskjellige Tider, og hvis Uforenelighed afhænger af det Faktum, at hver Filosof har sympathiseret med sine Idéer, idet den ene mest har sympathiseret med Begreberne Harmoni og Kongruens, den anden med Begrebet Klogskab, den tredje med Begrebet Velvilje, og enhver af dem saa har udviklet den Opfattelse, som har været den fremherskende i hans Tanke. Sympathien maa vi dernæst tilskrive Opstillingen af Belønninger og Straffe og vore Straffelove, hvilket Altsammen ikke vilde have været til, naar vi ikke havde Anlæg til at sympathisere med dem, der enten gjøre Godt eller lide Ondt; thi at Samfundstilstanden bliver beskyttet af Straffelove, er en sildigere og underordnet Opdagelse, som bestyrker vor

Følelse af deres Berettigelse, men ikke tilfører den noget Nyt. Det samme Princip er Aarsag i den forskjellige Karakter, forskjellige Klasser have, som f. Ex. Digternes Irritabilitet, sammenlignet med Matematikernes Kulde; det foraarsager ligeledes den sociale Forskjel mellem Kjønne, som gjør Mændene mere bemærkede for Gavnildhed og Kvinderne for Humanitet. Alle disse Resultater oplyse om Sympathiens Virkninger og ere indirekte og dog direkte Udslag af dette Princip. Vi kunne tilregne det nogle af de mindste Karakterejendommeligheder; Stolthed og Forfængelighed ere saaledes afhængige af det, endskjønt disse to Følelser ofte blive sammenblandede og ofte ere mærkelig blandede i samme Sind.

Sympathien er altsaa Hovedkilden til den menneskelige Handlemaade. Det kommer ikke saa meget af, at man kjender andre Folks Følelser, som af, at man kjender den Situation, som vækker disse Følelser. Denne ene Proces skyldte vi ikke alene de højeste Principer, men ogsaa de dybeste Følelser. Thi den største Bevægelse, vi kunne komme i, er kun forklædt Sympathi; og den Kjærlighed, som bestaar mellem de nærmeste Slægtninge, er ikke oprindelig, men er afledet af dette mægtige og ledende Princip, som leder Sagernes hele Gang.

Ved denne dristige Hypothese begrænsede Adam Smith med ét Slag Undersøgelsens Mark, saaledes at han udelukkede fra den enhver Betragtning af Egenkjærlighed som oprindeligt Princip og kun indlød sig med dens Hoved-Modsætning: Sympathien. Denne Modsætnings Tilstedeværelse erkjender han klart; han vil nemlig paa ingen Maade indrømme, at Sympathien maa betragtes som et egoistisk Princip. Skjønt han véd, at den vækker Glæde, og at al Glæde indeholder et Element af Egen-

kjærlighed, passer det dog ikke med hans filosofiske Methode at underkaste Sympathiens Princip en saadan induktiv Analyse, som skulde opløse det i dets Elementer. Hans Sag var det at ræsonnere ud fra det, men ikke til det. Idet han koncentrerede sin Virksomhed om den deduktive Fremgangsmaade og anvendte den dialektiske Færdighed, som er hans Landsmænd egen, og i hvilken han selv var en af de mest fuldkomne Mestere, som Verden nogensinde har set, dannede han et filosofisk System, rigtignok kun ufuldstændigt, fordi Forudsætningerne vare ufuldstændige, men dog nærmende sig Sandheden saa nær, som det var muligt for Nogen at gjøre det, som ikke vilde give tilstrækkelig Agt paa den egoistiske Side af den menneskelige Natur. Men paa Ytringer af dens sympathetiske Side saa han med en Nøjagtighed og ræsonnerede ud fra den med en Skarpsindighed, som gjorde hans Værk til det vigtigste, der nogensinde er skrevet om denne saa interessante Gjenstand. Men forsaavidt som hans Fremgangsmaade nødvendiggjorde en vilkaarlig Tilsidesættelse af oprindelige og væsentlige Kjendsgjæringer, svare de Resultater, han er naaet til, ikke strængt til dem, som ere iagttagne i den virkelige Verden*). Dette er imidlertid, som jeg har vist, ikke nogen virkelig Indvending, efterdi en saadan Uforenelighed af det Ideelle og det Reelle eller af det Abstrakte og det Konkrete er den nødvendige Følge af vor Kund-

---

*) Dette er bemærket af Sir James Mackintosh, hvis Skitse af Adam Smith er flygtig og noget overfladisk, men som ikke destomindre rigtig bemærker, at Smith har udsat sig for Indvendinger, grundede paa Erfaring, paa hvilke det ikke er muligt at give noget Svar. (Mackintosh: *Dissertation on Ethical Philosophy*, 239—40.) Se ogsaa et Brev fra Hume til Adam Smith i *Burtens Life and Correspondence of Hume*, II. 60.

skabs endnu primitive Standpunkt, som tvinger os til at studere indviklede Spørgsmaal stykkevis og hæve dem til Videnskaber ved adskilte og fragmentariske Undersøgelser.

At Adam Smith saa denne Nødvendighed og at det, at han havde Øje for den, var Grunden til den Methode, han fulgte, fremgaar deraf, at han i sit følgende Værk fulgte den samme Plan og, idet han argumenterede ud fra ny Forudsætninger, omhyggelig undgik at argumentere fra nogen af de gamle. Overbevist, som han var, om, at han i sin Moralthæori havde ræsonneret saa skarpt som muligt ud fra de Principer, der havde deres Oprindelse i Sympathien, drev hans omfattende og umættelige Tanke, som syntes, at Intet var gjort, saalænge der stod Noget tilbage at gjøre, ham til at gaa over til den modsatte Følelse: Selvinteressen og behandle den paa samme Maade, saa at det hele Tæknings-Omraade kunde blive udfyldt. Det gjorde han da i sin «Wealth of Nations», der, skjønt det er et endnu større Værk end hans «Moral Sentiments», er ligesaa ensidigt i Henseende til de Principer, det har optaget. Det omhandler Selvinteressen som Hoveddrivfjederen i de menneskelige Forhold, ligesom hans tidligere Værk handlede om, at Sympathien var det. Mellem de to Værker var der forløbet en Mellemtid af 17 Aar, idet «Wealth of Nations» først blev offentliggjort 1776. Men hvad der viser, at de for deres Forfattere begge stode som to Dele af en enkelt Plan, er den mærkelige Omstændighed, at allerede 1753 havde han opstillet de Principer, som det sidste Værk indeholder*). Det var medens han endnu havde sit første

---

* Mr. Smiths politiske Forelæsninger, indeholdende Grundprinciperne for hans Undersøgelse, bleve holdte i Glasgow allerede Aar

Værk under Overvejelse, før det havde set Lyset. Det er deraf klart, at det Studium, han foretog først af den ene Følelse og dernæst af dens Modsætning, ikke var noget lunefuldt eller tilfældigt Paafund, men var Konsekvensen af den omfattende Tanke, som hvilede over alle hans Arbejder, og som, naar de blive rigtigt forstaaede, giver dem den glimrende Enhed. Og det var en udmærket Gjenstand for Ærgjerrighed. Hans ivrige og omfattende Aand, der strejfede den fjerne Horisont og opfattede det mellemliggende Rum i ét Glimt, søgte at gennemløbe det hele Omraade i to adskilte og indbyrdes uafhængige Retninger, idet han nærrede det Haab, at ved at opstille i den ene Række af Argumenter de Forudsætninger, som manglede i den anden, vilde han finde de modsatte Slutninger forenelige snarere end uforenelige, og at de vilde tjene til en bred og fast Grundvold, hvorpaa en stor Videnskab om den menneskelige Natur sikkert kunde bygges.

«Wealth of Nations» er, som jeg andetsteds har bemærket*), sandsynligvis den mest betydende Bog, som nogensinde er bleven skrevet, hvad enten vi betragte den Mængde originale Tanker, den indeholder, eller dens praktiske Virkning. Dens praktiske Raad vare overordenlig gunstige for de Doktriner om Frihed, som det 18 Aarh. indførte; og det sikrede dem en Opmærksomhed, som de ellers ikke vilde have vakt. Medens derfor

---

1752 eller 53. • (Dugald Stewart: Life of Adam Smith, p. LXXVIII som Fortale til Smiths «Posthumous Essays», London 1795.

*) (1. Bind, 197.) Forf. nævner Grundlæggelsen af den pol. Økonomi som Videnskab som en af de Aarsager, der ved Siden af Krudtets Opfindelse og Kommunikationsmidlernes store Opsving har virket og skal virke til Krigenes Afskaffelse.

«Wealth of Nations» var den nærmeste Grund til en stor Forandring i Lovgivningen*), vil en dyberegaaende Undersøgelse vise, at Bogens Held og følgelig Lovenes Forandring afhang af Virkningen af mere indirekte og almindelige Aarsager. Det maa ogsaa indrømmes, at de samme Grunde forberedte Adam Smiths Tanke for Frihedsdoktrinerne og gav ham et Slags Præjudikat til Fordel for de Slutninger, som begrænsede Lovgiverens Indblanding. Saameget skyldte han sin Tid, men én Ting skyldte han ikke den. Hans omfattende og klare Tænkning var hans egen. Den vilde have gjort ham stor under alle Omstændigheder; til at give ham Indflydelse udfordredes der en særegen Forbindelse af Omstændigheder. Denne Forbindelse nød han godt af og anvendte den paa bedste Maade. Hans Samtidiges Indflydelse var nok til at gjøre ham liberal; hans egen Dygtighed var nok til at give hans Ord Vægt. Han havde i en højst mærkværdig Grad det Overflod af Tanker, som er en af Aandens højeste Ytringsformer, men som leder dem, der besidde det, til vidtsvævende Udflugter, der skjønt de ere besjælede af én Aand, ofte blive stemplede som Digressioner, blot fordi Bedømmeren ikke er i Stand til at bemærke det store Princip, som gaar igjennem det Hele og forener de adskilte Dele til ét System. Det har især været Tilfældet med Adam Smith, hvis udødelige Værk ofte har været udsat for slige intetsigende Indvendinger. Og «Wealth of Nations» udfolder i Sandhed en Brede i

---

*) «Maaske den eneste Bog, som har foraarsaget en almindelig, øjeblikkelig og uigjenkaldelig Forandring i nogle af de vigtigste Dele af alle civiliserede Staters Lovgivning.» (Mackintosh: Eth. Philos. 232.) Men det er et for stærkt Udtryk, som Frankrigs og Tysklands økonomiske Historie bestemt viser.

Behandlingen, som maa forekomme dem, der ikke ere med i den, omtrent latterlig. Ikke blot Formuens Fænomener, men ogsaa Samfundets i Almindelighed ere klassificerede og ordnede i deres forskjellige Former; Oprindelsen til Arbejdets Deling og de Følger, denne Deling har foraarsaget, de Omstændigheder, som gav Anledning til Pengenes Opfindelse og til de paafølgende Forandringer i deres Værdi, disse Forandringers Historie i forskjellige Tidsaldere og en historisk Fremstilling af de Forhold, hvori de ædle Metaller have staaet til hinanden; en Undersøgelse af Forbindelsen mellem Arbejdsløn og Kapitalrente og af de Love, som beherske begges Stigen og Fald; dernæst en Undersøgelse af paa hvad Maade de staa i Forbindelse paa ene Side med Jordrenten, paa den anden med Prisen paa Livsfornødenheder, en Undersøgelse af den Maade, paa hvilken Kapitalrenten varierer i forskjellige Erhverv og til forskjellige Tider; en begrænset, men indholdsrig Betragtning af Byernes Fremgang i Europa siden det romerske Kejserriges Fald; Fluktuationerne gjennem flere Aarhundreder i Priserne paa Folkets Fødemidler og en Begrundelse af, hvorfor paa forskjellige Samfundstrin den forholdsmæssige Pris paa Jord og Fødemidler varierer; Korporationers, Lavs og kommunale Anordningers Historie, og hvorledes de hvilede paa de fire store Klasser: Lærlinge, Industridrivende, Kjøbmænd og Agerdyrkere; en Fremstilling af den umaadelige Magt og Rigdom, Kirken tidligere besad, og af den Maade, paa hvilken den under Samfundets Udvikling efterhaanden har tabt sine udelukkende Privilegier; de religiøse Stridigheders Natur og Grunden til, at den bestaaende Kirkes Gejstlighed aldrig kan staa sig i dem paa lige Vilkaar og derfor kalder Staten til Hjælp og ønsker at forfølge, naar

den ikke kan overbevise; hvorfor nogle Sekter hylde mere asketiske Principer og andre mere luxuriøse; hvorledes Adelen i Lenstiden erhvervede sin Magt, og hvorledes denne Magt siden bestandig gradvis er aftagen; hvorledes Retten til territorial Jurisdiktion er opstaaet, og hvorledes den forsvandt; hvorledes Evropas Monarker fik deres Indtægter, hvad der er Kilderne til dem og hvilke Klasser, der blive tungest beskattede for at yde dem; Aarsagen til, at visse Dyder, som f. Ex. Gjæstfrihed, blomstre i barbariske Tidsaldre og forfalde i civiliserede; Opfindelsers og Opdagelsers Evne til at forandre Magtfordelingen mellem de forskjellige Samfundsklasser, en rask og mesterlig Skildring af de forskjellige Fordele, som Evropa har draget af Amerikas Opdagelse og Omsejlingen af Kap; Universiteternes Oprindelse, deres Skejen-ud fra deres oprindelige Formaal, den Fordærvelse, som efterhaanden har sneget sig ind i dem, og Grunden til, at de ere saa uvillige til at optage Forbedringer og slutte Fred med Tidsalderens Ønsker, en Sammenligning mellem offentlig og privat Opdragelse og en Vurdering af Fordelene ved dem; disse og en uhyre Mængde andre Gjenstande, vedrørende Samfundets Organisation og Udvikling, som Lensvælden, Slaveriet, Livegnes Frigivelse, Oprindelsen til staaende Hære og til Lejetropper, Virkningerne af Tjenden, Lovene om Førstefødselsretten, Luxuslovgivningen, internationale Handelstraktater, Oprettelsen af evropæiske Banker, Statsgjæld, Komediens Indflydelse paa den offentlige Mening, Fremmedhandelens Indflydelse derpaa, Kolonier, Fattiglovgivningen, — alle disse Emner af en meget blandet Karakter og mange af dem afvigende fra hinanden, Alt dette dannet til ét stort System og bestraalet af én

stor Aands Glans. I denne tætte og uordenlige Masse indførte Adam Smith Symetri, Methode og Love.

Under hans Haand forsvandt Uordenen, og Mørket blev til Lys. Meget laante han naturligvis af sine For-gængere, skjønt ikke saameget, som man almindelig an-tager. Til det Slags Laan ere imidlertid de bedste og mest samvittighedsfulde iblandt os nødte. Men selv efter at vi have gjort enhver mulig Indrømmelse til hvad han har samlet fra Andre, maa vi dog for Retfærdigheds Skyld til-staa, at ingen enkelt Mand nogensinde er gaaet saa stort et Skridt fremad paa et saa vigtigt Omraade, og at intet enkelt Værk, som vi endnu have, indeholder saamange Syns-maader, som dengang vare ny, men som den følgende Erfaring har stadfæstet. Hvad der imidlertid for vort nærværende Formaal har mest Interesse at iagttage, er, at han erholdt disse Resultater ved at argumentere ud fra Principer, for hvilke den menneskelige Naturs egoist-iske Side ene laa til Grund, og at han udelod de sym-pathetiske Følelser, af hvilke ethvert menneskeligt Væsen dog besidder en stor Del, men som han ikke kunde tage i Betragtning uden at opstille et Problem, der var saa indviklet, at der ikke vilde have været noget Haab om at løse det.

For altsaa at undgaa at tage fejl, simplificerede han Problemet ved at udtage af sin Betragtning af den men-skelige Natur de Forudsætninger, som han nylig havde omhandlet i sin «Theory of Moral Sentiments». I Be-gyndelsen af «Wealth of Nations» nedlægger han to Paa-stande: 1) at al Formue hidrører ikke fra Jorden, men fra Arbejdet og 2) at Formuens Forøgelse afhænger dels af den Dygtighed, med hvilken Arbejdet bliver ledet, dels af Forholdet mellem Antallet af dem, som arbejde, og

Antallet af dem, som ikke arbejde. Den øvrige Del af Bogen er en Anvendelse af disse Principer paa at forklare Samfundets Væxt og Indretning. Idet han anvender dem, antager han, at den store bevægende Magt for alle Mennesker, alle Interesser og alle Klasser i alle Tidsaldere og alle Lande er Selvinteressen. Sympathiens modsatte Indvirkning udelader han helt, og jeg kan neppe erindre et eneste Exempel paa, at dette Ord møder En i det hele Værk. Dets Grundpaastand er: at ethvert Menneske udelukkende følger sin egen Interesse eller hvad han antager for at være sin egen Interesse. Og et af Hovedtrækkene i Bogen er at vise, at naar man betragter Samfundet som et Hele, hænder det næsten altid, at Menneskene, idet de fremme deres egne Interesser, ubevidst tillige ville fremme Andres. Deraf kommer hans store praktiske Læresætning: ikke at holde Selvinteressen tilbage, men at klare den, fordi der er en Plan i Tingenes Natur, ved hvilken Individets Selvinteresse paaskynder det Heles Fremskridt. I Følge denne Betragtning beror et Lands heldige Stilling paa Størrelsen af dets Kapital; Størrelsen af dets Kapital afhænger af Vanen til at spare d. e. af Sparsommelighed i Modsætning til Gavmildhed; medens Vanen til at spare ledes af det Ønske, vi Alle føle, om at forbedre vor Stilling — et Ønske, der ligger saa dybt i vor Natur, at det ledsager os fra Vuggen og først forlader os i Graven.

Denne ethvert Menneskes uafbrudte Anstrængelse for at forbedre sin egen Stilling er, siger Smith, saa heldbringende saavel som saa mægtig, at den i Almindelighed er i Stand til at sikre Samfundets Fremskridt til Trods for Menneskeslægtens Herskeres Daarskab og Urimelighed. Hvis denne Tilbøjelighed ikke var til, vilde Forbedringer

være umulige; thi de menneskelige Institutioner standse stadig vore Fremskridt ved at lede vore naturlige Tilbøjeligheder i en fejl Retning. Og det er intet Under, at det er Tilfældet, naar man ser, at de Mænd, som staa i Spidsen for Tingene og af hvem Institutionerne ere opfundne, maaske vel have en vis raa og praktisk Dygtighed, men da de paa Grund af deres begrænsede Indsigter ere ude af Stand til omfattende Betragtning, ere deres Beslutninger bestemte af de blot tilfældige Svingninger, som de ere i Stand til at se. De kunne ikke se, at vi ere gaaede frem ikke paa Grund af deres Bestemmelser, men til Trods for dem, og at den virkelige Grund til vor Fremgang er den Kjendsgjærning, at vi uforstyrrede nyde Frugten af vort Arbejde. Naar den Ret er nogenlunde sikret, vil enhver Mand være tilbøjelig til at forskaffe sig enten øjeblikkelig Nydelse eller fremtidig Fordel, og hvis han ikke bryder sig om nogen af disse to Ting, har han ikke sund Sans. Hvis han har nogen Kapital, vil han sandsynligvis attraa begge Dele, men idet han gjør det, vil han aldrig bryde sig om Andres Interesse; hans eneste Bevæggrund vil være hans egen private Fordel. Og det er heldigt, at noget Saadant er Tilfældet. Thi ved saaledes at forfølge sin personlige Interesse, hjælper han Samfundet mere, end om hans Betragtningensmaade var ædel og ophøjet. Nogle affektere at hengive sig til Handelen til Bedste for Andre; men det er kun Affektation, skjønt det — for at sige Sandheden — er en Affektation, der ikke er meget almindelig blandt Kjøbmændene, og der behøves ikke mange Ord for at tale dem fra et saa taabeligt Kunstgreb.

Paa denne Maade skifter Adam Smith fuldstændig de Forudsætninger, som han gik ud fra i sit første Værk.

I det andet forestiller han sig Menneskene som egenkærlige af Naturen, i det tidligere som sympathetiske. I hint fremstiller han dem som søgende Formue af lave Bevæggrunde og for de snævrere personlige Nydelsers Skyld; i dette fremstillede han dem kun af Hensyn til Andres Følelser og for at erhverve deres Sympathi. I «Wealth of Nations» høre vi Intet mere om denne forsonlige og sympathetiske Aand; saadanne elskværdige Grundsætninger ere fuldstændig glemte og Verdens Op-gaver ere regulerede af ganske forskellige Principer. Det synes nu, som om Velvilje og Hengivenhed aldeles ingen Indflydelse have paa vore Handlinger. Ja, Adam Smith vil neppe indrømme almindelig menneskelig Følelse Plads i sin Theori om vore Bevæggrunde. Naar et Folk emanciperer sine Slaver, er det, siger han, et Bevis — ikke paa at Folket er paavirket af høje moralske Betragtninger, eller at dets Medfølelse er vakt ved de Grusomheder, der ere udøvede mod disse ulykkelige Skabninger — paa ingen mulig Maade. Saadanne Bevæggrunde ere Indbildning og gjøre intet virkeligt Udslag. Alt, hvad Emancipationen beviser, er: at Slavernes Antal var ringe og derfor af ringe Værdi. Ellers vilde de ikke være blevne emanciperede.

Medens han altsaa i sit tidligere Værk tilskrev Sympathiens Magt de forskellige Moralsystemer, tilskriver han i dette Værk fuldstændig Selvinteressens Magt dem. Han bemærker, at i Samfundets lavere Lag er Adspredelse mere uheldig end det er i de højere. De Udskejelser, som Adspredelsen bevirker, kunne gjøre en rig Mands Formue Skade, men paa den Skade kan der i Almindelighed raades Bod, eller i ethvert Tilfælde kan han hengive sig nogle Aar til Udskejelser uden fuldstændig at

ødelægge sin Formue og uden fuldstændig at ruinere sig. For en Arbejder vilde en lignende Hengivelse i en eneste Uge være skjæbnesvanger; den vilde ikke blot føre ham til Tiggerstaven og maaske i Fængsel, men den vilde ødelægge hans Fremtidsudsigter ved at berøve ham den Sans for Ædrulighed og Regelmæssighed, af hvilken hans Erhverv afhænger. Deraf kommer det, at den bedre Del af almindelige Mennesker, ledet af sin Interesse, ser med Afsky paa Udskejelser, som den véd ere skjæbnesvangre; medens de højere Klasser, der se, at en ikke altfor stor Mængde hverken skade deres Penge eller Anseelse, ansé en saadan Frihed for at være en af de Fordele, som deres Formue medfører, og de sætte Pris — som et af de Privilegier, der høre til deres Stilling — paa Friheden til at give sig hen uden at blive dadlede. Det er derfor, at de, som afvige fra den herskende Kirke, have et renere Moralsystem eller i ethvert Tilfælde et strængere end de, som slaa sig til Ro i den. Thi ny religiøse Sekter begynde i Almindelighed blandt det lavere Folk, hvis tænkende Del af deres egne Interesser føres til et strængt Syn paa Livets Pligter. Som Følge deraf ytre den ny Menings Talsmænd en lignende Strænghed, idet de se, at det er den sikreste Maade at gjøre Proselyter paa. Saaledes er det, at Sekterere og Kjættere, ledede af Interesse snarere end af Princip, antage en Morallovbog, som er afpasset efter deres eget Formaal, og hvis Strænghed staar i stærk Kontrast til de mere orthodoxe Troendes Katekismus. Som Virkning af det samme Princip se vi altsaa, at blandt selve de Orthodoxe hylder Gejstligheden et strængere Moralsystem i Lande, hvor Præstekaldene ere nogenlunde ens, end i Lande, hvor de ere meget ulige. Grunden dertil er, at naar alle Kaldene ere nogen-

lunde ens, kan Ingen være videre rig og selvfølgelig ville endog de berømteste Gejstlige kun have smaa Indtægter. Men en Mand, som ikke har Noget at give ud, kan ikke have nogen Indflydelse, med mindre hans moralske Liv er exemplarisk. Da han ikke har nogen Formue, som kan give ham Betydning, vilde Letsindigheds-Udskejelser gjøre ham latterlig. Til at undgaa Ringeagt og for tilige at undgaa de Udgifter, som en letsindig Opførsel foraarsager, har han kun ét Hjælpemiddel, og det anvender han. Han beholder sin Indflydelse og skaaner sin Lomme ved at protestere mod de Fornøjelser, som han ikke passende kan deltage i, idet han i dette og alle andre Tilfælde følger den Levemaade, som hans egen Interesse opfordrer ham til at følge.

I disse slaaende Udviklinger, der; skjønt de indeholde en stor Del af Sandheden, ere langt fra at indeholde den hele Sandhed, er der ingen Plads til at virke paa tilovers for de højsindede Sider af vor Sjæl. Men det Moralsystem, som er det herskende til en eller anden Tid eller i en eller anden Samfundsklasse, tilskrives ene en ublandet Selvinteresses Bud. Idet Adam Smith argumenterer ud fra dette Princip med den udsøgte Skarpsindighed, som er karakteristisk for hans Tænkning, udvikler han mange andre Omstændigheder, som Samfundet frembyder, og som ved første Øjekast synes ikke at stemme dermed. I Følge det gamle Begreb, som endnu ikke er ganske udryddet, havde de, som modtog Arbejds løn, en personlig Forpligtelse ligeoverfor dem, der betalte den; det vil sige: de havde en moralsk Forpligtelse foruden Forpligtelsen til at udføre visse Tjenester. Man mente, at en Herre ikke blot kunde tage hvilke Tjenestefolk, han havde Lyst til, men ogsaa kunde betale dem, hvad han

havde Lyst til, eller i ethvert Tilfælde, at det var Herrens Vilje, taget som et Hele, der fastsatte den brugelige og forholdsmæssige Størrelse af Arbejdslønnen. De lavere Klasser stode derfor i stor Gjæld til de højere, fordi de gav dem saameget som de gjorde; og det paa-
 laa Alle, som modtog Arbejdsløn, at tage den med ydmyg Tak og med en Følelse af Taknemmelighed for den Gunst, som blev dem vist ved deres Overordnedes Gavn-
 mildhed.

Denne Doktrin, som var de højere Klasser i Samfundet saa velkommen og saa naturlig for den gennem-
 gaaende Uvidenhed, som tidligere herskede angaaende disse Gjenstande, begyndte allerede de spekulative Tæn-
 kere i det 17 Aarh. at rokke ved, men det var det 18 Aarhundrede forbeholdt at omstøde den ved at indføre
 Nødvendighedens store Idé og bevise, at den i et Land
 eksisterende Arbejdsløn var den uundgaaelige Følge af den
 Stilling, hvori dette Land befandt sig, og ikke stod i For-
 bindelse med noget Individ's Ønsker saa lidt som med
 nogen Samfundsklasses. Det er nu en almindelig an-
 erkjendt Sandhed blandt alle oplyste Mennesker. Opdag-
 elsen af den udelukkede Begrebet Taknemmelighed fra
 Pengeforholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere og har
 gjort det almindeligt bekjendt, at Tjenestefolk og Arbejd-
 ere, som faa Løn, ikke have mere Grund til at være tak-
 nemmelige end de, som betale den. Thi da der ikke er
 blevet udøvet nogen Vilkaarlighed ved Fastsættelsen af
 Lønnen, kan der ikke fremkomme nogen Begunstigelse
 ved Betalingen af den. Den hele Fremgangsmaade sker
 med Nødvendighed og er Resultatet af, hvad der tidligere
 er sket. Og neppe var det 18 Aarhundrede forbi, før
 denne højst vigtige Opdagelse blev fuldstændiggjort. Det

blev bestemt bevist, at Arbejdslønnen kun afhænger af to Ting, nemlig: Størrelsen af det nationale Fond, af hvilket alt Arbejde bliver betalt, og Antallet af de Arbejdere, mellem hvilke dette Fond skal deles.

Dette store Fremskridt i vor Kundskab skyldes i Hovedsagen, skjønt ikke fuldstændig, Malthus, hvis Værk om Befolkningen, foruden at gjøre Epoke i den spekulative Tænkning's Historie, ogsaa har frembragt betydelige praktiske Resultater og sandsynligvis endnu vil give Anledning til andre endnu betydeligere. Det blev offentliggjort 1798, saa at Adam Smith, som døde 1790, gik Glip af, hvad der vilde have været ham en overordenlig Fornøjelse at se, hvorledes i det hans egne Synsmaader mere vare udvidede end forandrede. Det er imidlertid sikkert, at uden Smith vilde der ikke have været nogen Malthus, det vil sige: med mindre Smith havde lagt Grunden, kunde Malthus ikke have oprejist sin Bygning. Det var Adam Smith, som langt mere end nogen anden Mand indførte Forstaaelse af den ensartede og nødvendige Forbindelse mellem de tilsyneladende vilkaarlige Fænomener i Formueverdenen, og som studerede disse Fænomener ved Hjælp af Principer, til hvilke Selvinteressen alene ydede Kjendsgjerningerne. I Følge hans Betragtning'smaade have Arbejdsgiverne som Arbejdsgivere hverken nogen Velvilje, Sympathi eller Dyd af nogen Art. Deres eneste Attraa er deres egen Interesse. De staa stadigvæk i et stiltiende, om ikke aabeniyst Forbund for at forhindre de lavere Klasser i at nyde Godt af en Forhøjelse af Lønnen, og de træde sommetider i Forbund med hinanden netop i det Øjemed at trykke Lønnen ned under dens nærværende Størrelse. Da de ikke have nogen Medlidenhed, tænke de kun paa sig selv. Den Tanke, at

de skulde ønske at mildne Ulighederne i Formue, maa kun forklares som et af den Beskyttelsesaands Luftkasteller, som indbilder sig, at Samfundet ikke kan existere, med mindre de rigere Klasser komme de fattigere til Hjælp og have Medlidenhed med deres Ulykker. Denne forældede Tænkemaade bliver desuden modbevist af det Faktum, at Arbejdslønnen er højere om Sommeren end om Vinteren, skjønt de Udgifter, en Arbejder har om Vinteren, tynde haardere end de om Sommeren, saa at han efter almindelige Menneskelighedsprinciper skulde have mange flere Penge i den dyreste Aarstid. Paa samme Maade foranlediger i Dyrtidsaar Fødemidlernes Dyrhed mange Mennesker til at give sig i Tjeneste for at underholde deres Familier. Og i Stedet for af Menneskekjærlighed at betale saadanne Tjenestefolk mere af Hensyn til den uheldige Stilling, i hvilken de befinde sig, benytte Herrerne sig af deres Stilling til at betale dem mindre. De sætte Betingelserne bedre for sig selv; de sætte Arbejdslønnen ned netop i det Øjeblik, da de af Medlidenhed med Ulykken maatte have sat den op, og da de finde, at deres Tjenestefolk foruden at være daarlig forsynede blive gjorte mere underdanige ved Fattigdommen, anse de denne Dyrtid for en Velsignelse og mene, at dyre Aar maa anses som mere gunstige for Industrien end billige.

Adam Smith saa derfor, skjønt han tog fejl med Hensyn til den indirekte Grund til at bestemme Arbejdslønnens Størrelse, klart nok, at dens nærmeste Grund maatte søges ikke i den menneskelige Naturs Ædelmodighed, men i dens Selvinteresse, og at Spørgsmaalet drejede sig om Tilbudet og Efterspørgselen, idet begge Dele stræbe efter at drage saameget som mulig til sig fra den

anden. Ved Hjælp af det samme Princip forklarede han et andet mærkeligt Faktum, nemlig den overordenlig store Løn, man gav nogle af de mest foragtede Samfundsklasser, som f. Ex. Balletdansere, som faa overordenlig stor Løn for ubetydelige Tjenester. Han bemærker, at en af Grundene til, at vi betale dem saa højt, er, at vi se ned paa dem. Hvis det at være offentlig Danser var en anset Beskæftigelse, vilde flere Personer blive opdragne til den, og naar Tilbudet af offentlige Dansere blev større, vilde Efterspørgselen forringe deres Løn. Som Sagerne nu staa, betragte vi dem med Ringeagt. Ved at lægge denne Ringeagt for Dagen blive vi nødte til at give dem rigelig Løn for at bevæge dem til at vedblive med deres Bestilling. Vi se her, at den Løn, den ene Samfundsklasse giver den anden, bliver forøget — ikke paa Grund af Sympathi, men paa Grund af Foragt, saaledes at vi, jo mere vi foragte vore Medskabningers Smag og Levevej, ere desto mere gavmilde i at give dem Løn. Idet Adam Smith dernæst gaar over til en anden og noget forskjellig Samfundsklasse, kaster han nyt Lys over Grunden til den Gjæstfrihed, for hvilken Gejstligheden var berømt gjennem hele Middelalderen, og til den Pragt, for hvilken den har faaet saa stort Lov. Han viser, at skjønt den utvivlsomt raadede Bod paa en stor Mængde Elendighed, kan det ikke tilskrives den som en Fortjeneste, da det kom af dens særlige Stilling, og da den desuden gjorde det for sin egen Fordels Skyld. I Middelalderen besad Gejstligheden umaadelige Rigdomme og dens Indtægter bleve for største Delen betalte, ikke i Penge, men i Naturalier som Korn, Vin og Kvæg. Da man neppe kjendte til Handel og Industri, kunde Gejstligheden ikke gjøre andet Brug af disse Goder end give

andre Folk dem, og ved at anvende dem saaledes lønnede den sig selv paa den virksomste Maade. Den fik Navn for udstrakt Godgjørenhed, den forøgede sin Indflydelse, fordoblede Antallet af sine Tilhængere og hævede sig ikke alene til stor timelig Magt, men sikrede sine «aandelige Gjæstebud» en Ærbødighed, som de uden denne Indretning ikke vilde have opnaaet.

Læseren vil nu være i Stand til at forstaa den Undersøgelsesmaades Natur, som er brugt i «Wealth of Nations», og paa hvilken jeg har givet flere Exempler, end jeg ellers vilde have gjort, dels fordi Spørgsmaalet om den filosofiske Methode staar som den sande Kilde til vor Kundskab, dels fordi intet Forsøg hidtil er blevet gjort paa at analysere Adam Smiths Tanke ved at betragte hans to store Værker som de hinanden modsatte, men dog forenelige Dele af en eneste Plan.